

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Mokslinė tarpdalykinė konferencija

KRIZIŲ ETNOGRAFIJA

PRANEŠIMŲ ANOTACIJOS

Organizacinis komitetas:

Darius Daušas,

Vida Savoniakaitė,

Viktorija Serbentienė,

Irma Šidiškienė

Konferencijos vieta: Tilto g. 17, Vilnius

Laikas: 2023 m. lapkričio 23–24 d.

ETNOGRAFIJA KAIP POLITINIS ĮRANKIS: AKADEMINIAI TYRIMAI UŽ AKADEMIJOS RIBŲ

AGNIEŠKA AVIN

Lietuvos socialinių mokslų centras, Sociologijos institutas

El. paštas: agneska.avin@gmail.com

Prancūzų antropologas Didier Fassin (2013) yra sakęs, kad etnografija ypatingai svarbi šiuolaikinėse visuomenėse. Etnografo darbo metodai – įsiliejimas į tyrinėjamą bendruomenę ir kartu atstumo laikymasis, stebėjimas aktualių, čia ir dabar vykstančių įvykių ir kartu ilgalaikis matymas, skrupulingai tikslūs aprašymai ir daugiabalsė perspektyva – leidžia geriau pažinti mus supantį pasaulį. Etnografija itin svarbi studijuojant netyrinėtas socialinio gyvenimo teritorijas. Tačiau ji gali būti reikšminga ir atskleidžiant nusistovėjusias mūsų aplinkoje prasmes – ji leidžia nušviesti nepažintus reiškinius, bet ir kvestionuoti „akivaizdžias“ tiesas. Angažuotosios antropologijos šalininkai mato savo darbą kaip prasmingą, jeigu jis peržengia akademijos ribas, jeigu išvalgos ir tyrimų išvados prisideda prie tyrinėjamų bendruomenių, vietinės politikos, atstovavimo bendrai žmonių gerovei ir kovos su socialinėmis nelygybėmis.

Savo pranešimu pristatysiu, kaip mano ilgalaikis kontaktas su Vilniaus romų bendruomene ir jos moksliniai tyrimai skatina socialinį aktyvumą ir padeda dirbti nevyriausybinėje organizacijoje. Mokslinę karjerą ir praktinį darbą su bendruomene matau kaip viena kitą papildančias veiklas, kurių sinergija tampa stipriu politiniu įrankiu siekiant užtikrinti lygias galimybes ir pamatines žmogaus teises. Etnografiniai tyrimai gali padėti įveikti socialines krizes arba nors atkreipti į jas dėmesį. Grįžtant prie Didier Fassino minčių, etnografija tuo pat metu turi būti vieša / pilietiška ir kritiška (Fassin 2013). Tik ar visada tai pavyksta?

Literatūra

Fassin D. (2013). Why Ethnography Matters: on Anthropology and Its Publics. *Cultural Anthropology* 28(4): 621–646.

ETNOGRAFINIS INTERVIU: EPISTEMINĖ VERTĖ IR RIBOS

AUKSUOLĖ ČEPAITIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas: cepaitiene.auksuole@gmail.com

Lietuvos etnologijoje žinių rinkimas apklausomis, atrodytų, buvo ir yra svarbiausias etnografinio tyrimo metodas. Ši kryptis tradiciškai išliko nuo XIX a. pradžios, XX a. pirmosios pusės iki sovietmečio, kai buvo publikuojami klausimynai liaudies žinioms rinkti. Tapo įprasta pradėti etnologinį ir etnografinį tyrimą pirmiausia parengiant tiriamosios temos klausimyną, skirtą pateikėjų apklausoms. Tyrimo patikimumo pagrindas tokiu atveju buvo apklausų skaičius ir jų teritorinės bei socialinės imties įvairovė. Tad galbūt susidarė įspūdis, kad etnografinis tyrimas – tai pateikėjų apklausa. Tačiau nuodugniau pažvelgus į etnografinių tyrimų praktiką Lietuvoje ir apklausos metodologines esmes, išskyla klausimai, ar apklausa, pokalbis arba interviu yra pagrindinis etnografinis metodas Lietuvos etnologijoje, ar apklausa iš tiesų pateikia visapusiškas žinias ir laiduoja etnografinį dalyko pažinimą. Juk ji situacinė ir priklauso nuo daugybės akivaizdžių ir nematomų veiksnių. Šis klausimas tapo itin aktualus siekiant etnografiškai pažinti 2020 m. kilusios pandemijos įvykius Lietuvoje.

Pranešime siekiame aptarti etnografinio interviu metodo efektyvumą ir ribas. Jo pagrindas yra etnografinė patirtis pandemijos, karantino ir pokarantininiu laikotarpiu.

PAŽINTI KASDIENYBĖ: METODOLOGINIS POSŪKIS SKAITMENINĖJE ERDVĖJE

ERNESTA DAMBRAUSKAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas: er.dambrauskaite@gmail.com

Etnografai, etnologai ir antropologai savo tyrimuose eina paskui pateikėjus, patiria netikėtus atsitikimus ir susiduria su iššūkiais. Vienu tokių iššūkių tapo 2019 m. prasidėjusi COVID-19 pandemija, kuri netikėtai pertraukė tiek pateikėjų, tiek tyrėjos gyvenimą. Pandemijos metu pasikeitė ir įprastas etnografinis tyrimas – suplanuotas išvykas teko nutraukti, tapo svarbu rasti kitų priėjimų prie pateikėjų kasdienybės. Tyrime atsirado metodologinis posūkis, nuvedęs į skaitmeninę erdvę. Pranešime bus siekiama aptarti persikėlimo į internetą ir antropologijos iš namų patirtį, apžvelgti skaitmeninės etnografijos patogumus ir iššūkius.

PANDEMIJOS IŠŠŪKIAI MIGRANTAMS: MIGRANTŲ IŠ LIETUVOS NORVEGIJOJE ATVEJIS

DARIUS DAUKŠAS

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas: darius_dauksas@yahoo.com

2020 m. pasaulyje staiga ėmė plisti COVID-19 virusas. Kovo 11 d. Pasaulio sveikatos organizacija paskelbė pasaulinę pandemiją. COVID-19 sukeltai pandemijai kontroliuoti, stabdyti jos plitimą buvo įvesta daug apribojimų – nuo asmeninės higienos rekomendacijų iki fizinių kontaktų draudimų. Pasirodantys negausūs moksliniai tyrimai pabrėžia, kad migrantai buvo viena labiausiai pandemijos paveiktų grupių. Įvairūs tyrimai rodo, kad migrantai, palyginti su dominuojančia visuomene, patyrė didesnę diskriminaciją, buvo varžomas jų mobilumas, transnacionalinės praktikos, prasčiau užtikrinama sveikatos priežiūra ir kt.

Pranešime kalbama apie pandemijos poveikį migrantų bendruomenei iš Lietuvos, gyvenančiai Norvegijoje.

Pranešimo pagrindą sudaro 15 pusiau struktūruotų interviu, gautų nuotolinio lauko tyrimo metu 2022–2023 m. Tyrimo metu, naudojant sniego gniūžtės metodą, buvo apklausiami įvairiose Norvegijos vietose gyvenantys migrantai iš Lietuvos.

2020 m. rudenį žiniasklaidoje pasirodė pranešimai, kad lietuviai Norvegijoje yra tretieji pagal nevakcinuotų imigrantų skaičių. Kyla klausimas: kodėl?

Tyrimas atskleidė, kad migrantai iš Lietuvos Norvegijoje patyrė įvairiapusį pandemijos poveikį. Viena vertus, Norvegijoje, skirtingai nei Lietuvoje, ribojimai buvo švelnesni, labiau grindžiami piliečių / valstybės institucijų pasitikėjimu. Kita vertus, migrantų gyvenimas Norvegijoje pandemijos metu išryškino „mes“–„jie“, arba „savi“–„kiti“ skirtį. Aiškiau pasimatė ir gana menkas dalies migrantų integruotumas į Norvegijos visuomenę. Beveik pusė iš tyrime dalyvavusių migrantų buvo nevakcinuoti nuo COVID-19 infekcijos. Nepasiskiepijusieji dažniausiai buvo prasčiau integravęsi į Norvegijos visuomenę, nemokėjo norvegų kalbos, nesekė norvegiškos žiniasklaidos. Tam tikra prasme vakcinacija yra integracijos į dominuojančią visuomenę simbolis, atskleidžiantis platesnius kontekstus: piliečio / valstybės santykį, pasitikėjimą valstybės institucijomis, transnacionalines praktikas, bendruomeniškumo konstravimą, galiausiai – ribų brėžimą tarp „savo“ ir „kito“.

GIS ĮRANKIŲ PRITAIKYMAS ANTKAPINIŲ UŽRAŠŲ LAUKO TYRIMUOSE

AIDAS GUDAITIS

Lietuvių kalbos institutas

El. paštas: aidas.gudaitis@ktu.lt

Analizuojant etnolingvistinių ribų kaitos procesus Lietuvoje, pastebima akivaizdi statistiniais duomenų analizės metodais pagrįstų kiekybinių tyrimų stoka. Objektyvesnė Lietuvos gyventojų etnolingvistinių ir etnografinių procesų analizė leistų kritiškiau vertinti etninės tapatybės bei vartojamų kalbų kaitos laiko ir erdvės perspektyvoje tendencijas.

Išsamiai tokio pobūdžio analizei atlikti yra būtini tikslūs ir statistiškai patikimi empiriniai duomenys. Modernios, išmaniuose įrenginiuose veikiančios duomenų surinkimo IT priemonės iš dalies leidžia automatizuoti duomenų surinkimo procesą ir sumažinti duomenų rinkimo laiko sąnaudas.

Siekiant pritaikyti kiekybinius metodus, bandomajam tyrimui buvo pasirinktas vienas iš Pietryčių Lietuvos kalbinio kraštovaizdžio elementų – antkapiniai užrašai. Svarbus motyvas pasirinkti antkapinius užrašus – jie tyrėjui suteikia ne tik kalbinės (pvz., užrašo kalba, pavardės daryba), bet ir svarbios demografinės (pvz., lytis, gimimo data, mirties data, amžius) ir geografinės (palaidojimo vieta) informacijos apie tiriamąją populiaciją.

Pristatomo tyrimo tikslas – analizuojant kalbinį kraštovaizdį ir taikant modernius GIS (geoinformacinių sistemų) technologija pagrįstus įrankius bei geoerdvinės analizės metodus, objektyviau įvertinti pietryčių Lietuvos lietuvių-slavų etnolingvistinės ribos dinamiką. Tikslui pasiekti buvo sukurtas antkapinių užrašų duomenų modelis bei mobilioji antkapinių užrašų rinkimo aplikacija. Surinkti duomenys buvo statistiškai apdoroti kiekybinės analizės metodais.

Preliminarus tyrimas atskleidė, kad GIS technologija pagrįstų kiekybinių metodų ir įrankių taikymas leidžia operatyviai surinkti didelius erdvinį duomenų kiekius lauko sąlygomis, o etnolingvistinę kaitą – vertinti laiko ir erdvės aspektais. Duomenų analizė atskleidė, kad Varėnos ir Šalčininkų rajonų paribyje surinkta kalbinio kraštovaizdžio empirinė medžiaga koreliuoja su statistiniais tarpukario (Olgierd Chominski 1933) ir 2021 m. gyventojų surašymo duomenimis, o tai išplečia tyrėjų galimybes objektyviau vertinti etnolingvistinę kaitą.

YDINGA ETNOGRAFINIŲ MOTYVŲ INTERPRETACIJA, LĖMUSI *KRETOS PĖDSAKO* FILOLOGINĖS ANALIZĖS KRIZĖ

ROLANDAS KREGŽDYS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

El. paštas: rolandaskregzdys@gmail.com

Pranešimas skirtas Pauliaus Venecijiečio *Logica parva* XV a. nuoraše užfiksuoto baltiškojo intarpo, arba *Kretos pėdsako*, etnologinei ir filologinei analizei. Ši inkluzija pirmą kartą traktuojama kaip koreliatyvi teksto dalis, o ne temišškai diferentinė rankraščio informacijos pateiktis, kaip buvo teigiama iki šiol.

Paneigiamas kai kurių tyrėjų rekonstruotas vakarų baltų etnografinis motyvas, siejamas su gegužinių medžio apeigomis, t. y. sub. pr. *majan (acc. sg.) ← sub. pr. *maja „gegužinių medis“ interpretuojamas kaip etnologiškai nepagrįstas. Teigiama, kad „gegužinių medžio“ apeiginė tradicija baltams nebūdinga. Rytų baltai, pvz., lietuviai, gegužinės, arba žolymo, šventės metu iš gėlių ir žolių rišo kupolius, arba apeigines puokštes (žr. LEEŽ 83, 147) – apie baltų etnologinį simbolį *gegužinių medis* duomenų nesama (žr. LEAE 48, 166, 187–188; Stella 1518; Brauer 2011; MP I–IV). Ši išvada grindžiama vakarų germanų ir slavų „gegužinių medžio“ apeigų etnografinė apžvalga.

Remiantis detaliu intarpo tyrimu apibendrinama, kad *Kretos pėdsako* tekste nesama jokių etnografinių motyvų, jo prasmė niekaip nesusijusi su vakarų ir rytų baltų kultūra, bet implikuoja krikščioniškųjų dogmų naratyvą.

Literatūra

Brauer Michael. 2011. *Die Entdeckung des ‚Heidentums‘ in Preußen. Die Prußen in den Reformdiskursen des Spätmittelalters und der Reformation*. Berlin: Akademie Verlag GmbH.

LEAE – *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Sud. Vida Savoniakaitė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.

LEEŽ – *Lietuvių etnografijos enciklopedinis žodynas*. Sud. B. Kulnytė, E. Lazauskaitė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.

MP I–IV – Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla* 1–4. Parengė Ingė Lukšaitė. Vilnius: Pradai (t. 1 – 1999), Lietuvos istorijos instituto leidykla (t. 2 – 2004, t. 3 – 2006, t. 4 – 2011).

[Stella, Erasmus]. 1518. *Erasmi Stellae Libonothani De Borvssiae Antiquitatibus Libri Dvo.* Basileae:
Froben.

KARO VAIZDINYS LIETUVIŲ TARMĖTYROS ŠALTINIUOSE

ASTA LESKAUSKAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

El. paštas: asta.leskauskaite@lki.lt

Lauko tyrimų metu surinkta kalbinė medžiaga yra daugiasluoksnė ir atskleidžia tam tikra tarme (patarme, šnekta ar kita kalbos atmaina) kalbančios bendruomenės atstovų sąmonėje egzistuojantį aplinkinio pasaulio vaizdą, padeda įvertinti įvairius reiškinius ir jų tarpusavio santykius. Taikant atvirojo interviu metodą, užrašyti dialogai, prisiminimai ir autobiografinio pobūdžio pasakojimai atskleidžia tiek iš kartos į kartą perduodamą kolektyvinį dvasinės ir materialiosios kultūros palikimą, istorinę atmintį, vertybių sistemą, savitumą ir tapatumą, tiek ir paskirų bendruomenės narių asmeninę patirtį, požiūrį bei (savi)refleksijas.

Užrašant tarminę medžiagą, dėmesys kreipiamas į tematikos įvairovę (tradicijos ir papročiai, tikėjimai, kasdieniai darbai, laisvalaikis ir kt.), nes ji padeda geriau atskleisti tam tikros etninės grupės žodyno, garsyno, gramatines ir kitas kalbines ypatybes. Viena iš dažnai nagrinėjamų universalių temų yra karas, jo prasmingumas, padariniai bei poveikis bendruomenei ir (ar) konkrečiam žmogui.

Pranešime minėta tema bus aptariama remiantis XX a. antrosios pusės ir XXI a. pradžios tarminė medžiaga, užrašyta iš pietų aukštaičių šnektų. Jos pagrindą sudaro karą apibūdinantys žodžiai, kolo-kacijos, paremijos, frazeologizmai ir kt. Analizė atlikta laikantis šiuo metu lietuvių etnolingvistikoje taikomos tyrimų metodologijos ir teorinių prieigų.

KALBINIS VIETIŠKUMAS KAIP REGIONINĖS TAPATYBĖS RODIKLIS

DANGUOLĖ MIKULĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

El. paštas: danguole.mikuleniene@gmail.com

Kalbinis vietiškas dažnai suprantamas kaip *tarmiškumo* sinonimas – ypač tada, kai kalbama apie tradicinių lietuvių tarmių išsaugojimą. Tačiau šios sąvokos nėra tapačios. Šiuo metu Lietuvoje, be tradicinių tarmių, kalbininkai skiria ir naujuosius tarminius ar tarmiškuosius (nelygu jų tarmiškumo laipsnis) darinius – *geolektus* (geriausiai tradicinę tarmę išsaugojusias zonas), *regioninius dialektus*, arba *regiolektus*, jau patyrusius ir nemažą bendrinės (ar netarminės) lietuvių kalbos poveikį, ir *regioninį standartą* (ne tik sakytinę, bet ir rašytinę regioninės kalbos atmainą).

Antrajame šio amžiaus dešimtmetyje atlikti Lietuvos gimnazistų tyrimai parodė, kad Lietuvoje galima skirti ir nevienodo tarmiškumo zonas: jų nuomone, tarmiškiau kalbama vakaruose, šiaurėje ir pietuose, o mažiausiai tarmiška centrinė Lietuvos dalis. Tai neturėtų stebinti – tokie miestai, kaip Jona-va ar Kėdainiai, sovietmečiu garsėję savo pramonės gigantais, negalėjo nepaveikti ir aplinkinių rajonų gyventojų. Pranešime nurodoma ir daugiau priežasčių, dėl kurių kai kur vietinis tarmiškumas blanksta ar yra visai išblankęs.

Vietinių gyventojų judumas, nevienoda ir netolygi infrastruktūros plėtra šiuo metu jau formuoja *regioninį kalbinį tarmiškumą*, t. y. paskiruose regionuose stebimi regioniniai lietuvių kalbos variantai – tiek *tarminiai* (ar *tarmiškieji*), tiek ir netarminės kalbos atmainos (pvz., atsikėlėlių kalba ar vietinė lietuvių kalba su vietinių slavų kalbų substratu). Taigi *kalbinio tarmiškumo* terminas jau turėtų būti keičiamas *kalbinio (tarminio) vietiškas* sąvoka.

Kalbinis vietiškas galėtų būti interpretuojamas kaip vietinio ar naujai besiformuojančio regioninio identiteto dalis.

Literatūra

Aliūkaitė D., Mikulėnienė D., Čepaitienė A., Geržotaitė L. 2017: *Kalbos variantiškumas ir jo vertinimas perceptyviosios dialektologijos požiūriu: variantų ir vietų vaizdiniai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Mikulėnienė D., Meiliūnaitė V., Aliūkaitė D., Bakšienė R., Geržotaitė L., Jaroslaviėnė J., Judžentytė G., Leskauskaitė A. ir kt. 2014. *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė. Vilnius: Briedis.

Mikulėnienė D., Bakšienė R., Brazaitienė L., Čepaitienė A., Ivoška D., Šidlauskas Ž. 2023. *(Ne)atrasti Pakaunės turtai: kalbinis variantiškumas sociogeolingvistikos požiūriu*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas (rengiama spaudai).

ŠEIMOS LAISVALAIKIS IR PANDEMIJA LIETUVOJE

RASA PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas: rasa.sakniene@gmail.com

Kaip pažymėjo Christianas Fuksas, visuomenėje žmonės sukuria ir atkuria socialinę erdvę pasitelkdami socialinių praktikų ir socialinių struktūrų dialektiką. Koronaviruso krizė sustabdė, sugriovė ir privertė pertvarkyti kasdienio gyvenimo praktikas, struktūras ir rutinas (Fuchs 2021: 22). Lietuvos visuomenė, kaip ir viso pasaulio žmonės, pirmą kartą susidūrė su nauja realybe. Pandemijos ir ypač karantino metu „perkėlimas“ į namus darboviečių, mokyklų, darželių daugeliui tapo iššūkiu, ypač šeimose, kuriuose auga ikimokyklinio ar jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikai. Kasdieniam ar savaitgaliniam laisvalaikiui buvo pasirinkta daug įvairių veiklų virtualioje erdvėje, keitėsi ir laisvalaikio praleidimo formos atostogų metu. Pranešime analizuosiu, kaip tėvai bandė užtikrinti kokybišką visų šeimos narių bendrą laisvalaikį, derino skirtingo amžiaus ir lyties vaikų interesus. Taip pat – ar kito šeimos laisvalaikio samprata, laisvalaikio veiklos namuose ir ne namų erdvėse. Remsiuosi pagal tą pačią metodiką popandeminiu laikotarpiu atliktais dviem lauko tyrimais – 2022–2023 m. Vilniuje ir Rietave. Gyvenamoji aplinka Rietave, kur karantino metu apribojimai buvo švelnesni negu Vilniuje, teoriškai buvo palankesnė didesnę šeimos laisvalaikio dalį perkelti už namų ribų, negu didmiestyje. Taip pat mėginsiu atsakyti šiame pranešime, kaip buvo pasinaudota šiomis aplinkybėmis.

„DIEVE, KAIP VISI BOMBŲ NEBIJOJO!“ ETNOGRAFINIS LAUKO TYRIMAS

(NE)SAUGIAME PASAULYJE

AKVILĖ SADAUSKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas: akvile.sadauskiene@gmail.com

Gyvenimas taikiu laikotarpiu, kol nepaskelbta kitaip, stebėtojo iš šalies žvilgsniu žvelgiant, regis, niekaip nekeičia kasdienių žmogaus praktikų. Tačiau pasaulio konteksto vyksmai kelia įtampą įvairioms bendruomenėms ir visuomenėms bei jų nariams. Kita vertus, kylančios krizės ir konfliktai arba jų nuojautos veikia kaip katalizatorius, iškeliantis į dienos šviesą tai, kas žmogui rūpi labiausiai. Pranešime aptariami etnografinio liaudies pasakų, kaip kultūros paveldo, tyrimo metodologiniai klausimai, verčiantys naujai peržvelgti jau žinomas teorines idėjas ir metodus. Ieškoma atsakymų, kaip etnografinis pasakų tyrimas atskleidžia žmogaus fenomeną, kaip asmens išgyventi krizių laikotarpiai ir susiklostę asmeniniai, socialiniai, kultūriniai ir kiti kontekstai veikia šiandien gyvenančio žmogaus pasakos sampratą ir santykį su pasakų tradicija. Tyrimas parodo, kad šių žmonių samprotavimuose apie pasakas ir santykio su pasaka išraiškoje gyvenimiškos aplinkybės turi didelę įtaką. Pranešime „balsais iš apačios“ prabyla keleto vyriausios Lietuvos kartos pateikėjų asmeninės patirties pasakojimai, atsiradę apmąstant pasakos suvokimą ir reikšmę. Jie atskleidžia XX a. pirmos pusės istorines-politines visuomenės aktualijas ir ideologinių susidūrimų smūgius, palietusius etnografinio tyrimo dalyvių gyvenimus. Išryškėja, kad praeities krizių ir konfliktų įgarsinimai, aptikti atsitiktinai, siekiant apčiuopti pasakos ir šiuolaikinės visuomenės santykį, šiandieninio pasaulio krizių akivaizdoje ne tik įkūnija užgijusias, dar tebegyvas žaizdas, bet ir atskleidžia etnografijos, kaip plačių galimybių instrumento, vaidmenį.

KRIZIŲ ETNOGRAFIJOS ETIKA

VIDA SAVONIAKAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas: vida.savoniakaite@istorija.lt

Naujausiuose antropologiniuose tyrimuose teigiama, kad COVID-19 pandemija traumavo daugelį Europos, ir ypač pasienio, gyventojų (Katarzyna Stakłosa, Birte Wassenberg 2021). Kaip pandemija paveikė Lietuvos ir Lietuvos pasienio gyventojus, žinome mažai. Ką žmonės pajuto iškart po pandemijos prasidėjus karui, žinome taip pat mažai. Ar šios XXI a. krizės primena žmonėms buvusius karus ir marus? Iškelti klausimai atveria žmonių bendruomeniškumo problematiką, kuriai tirti puikus įrankis yra etnografija. Pranešime sieksime nagrinėti etnografijos teoriją ir metodologiją, skirtą tirti šiuos iškelto klausimus apie krizes. Dėmesį sutelksime į etnografinio bendruomeniškumo tyrimų etiką. Šios problematikos tyrimai naujai atskleis visuomenės aktualijas, kontaktus, ryšius. Platesnė įvykių analizė gali padėti valdyti krizes. Krizių patirtis svarbi edukacijai kaip visuomenės mikro istorijos suvokimas.

EKOGYVENVIETĖS KAIP PAVOJAUS SVEIKATAI ĮVEIKOS IR MARGINALIZUOJAMŲ GRUPIŲ PRIEGLAUBŠČIO VIETA COVID-19 PANDEMIJOS METU

VIKTORIJA SERBENTIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas: viktorija.still@gmail.com

Ekogynvenvietės pasaulyje nuo XX a. 7 dešimtmečio plito ne tik kaip aplinkosauginis, bet ir kaip kontrkultūrinis judėjimas – atsakas vyraujančiai vakarietiškai vartotojiškai kultūrai (Castells 2006: 173; Dawson 2013: 217). Nors pasaulyje ekogynvenvietės kūrėsi ir vis dar yra kuriamos remiantis skirtingai suvokiamomis ekologiškumo, darnumo idėjomis, mokslininkai jas laiko gyvomis laboratorijomis, kuriose ieškoma darniausių ir teisingiausių kasdienio gyvenimo praktikų (Lockyer, Veteto 2013: 24). Nepaisant akivaizdžios taikomosios tokių paieškų reikšmės plačiajai visuomenei, šiandieniniuose ekogynvenviečių naratyvuose dažni prarastų ryšių su gamta ir bendruomeniškumu motyvai, kurie kasdieniame gyvenime susipina su įvairiomis dvasingumo praktikomis (Dawson 2013: 219; Andreeva 2021: 27–28), rodo, kad ekogynvenviečių veikloje kontrkultūrinis dėmuo išlieka svarbus.

Ankstesni pranešėjos tyrimai parodė, kad ekologija visuomenėje tapatinama pirmiausia su nauja žmogaus sveikatai (Serbentienė 2022: 79), todėl pranešime koncentruojamasi į ekogynvenvienes kaip žmogaus fizinei ir psichologinei (dvasinei) sveikatai saugias vietas gyventi. Šis klausimas iškilo naujoje perspektyvoje kriziniu COVID-19 pandemijos laikotarpiu, kuomet suaktyvėjo visų pirma individualių gyvenamųjų namų paieška. Siekdami išvengti su virusu susijusių grėsmių sveikatai, žmonės aktyviai kėlėsi gyventi į turimas sodybas, buvo itin suaktyvėjusi ir jų pardavimo rinka. Šią tendenciją liudijo informaciniai kanalai, buvę užpildyti žiniomis apie garsius žmones, gyvenimą pandeminiu laikotarpiu perkėlusius arčiau gamtos. Pandeminiu metu pastebimas visuomenės susiskaldymas rado atgarsį ir su ekogynvenvietėmis susijusiuose *Facebook'o* puslapiuose – apie persikėlimą gyventi į ekogynvenvietę diskutuota kaip apie vienintelį sprendimo būdą patiriant visuomenės spaudimą skiepytis, testuotis, priverstinai izoliuotis, dėvėti kaukes. Šiame pranešime, remiantis etnografiniais duomenimis, ekogynvenvietės analizuojamos ne tik kaip sveikatai saugi aplinka nuo COVID-19 viruso, bet kartu šiame kontekste keliamas jų, kaip prieglaudinių vietų visuomenės marginalizuojamoms žmonių grupėms, klausimas.

ETNOGRAFINIŲ DUOMENŲ PATIKIMUMAS IR DERMĖ: LAUKO TYRIMAI IR PUBLIKACIJOS PERIODINĖJE SPAUDOJE

ŽILVYTIS ŠAKNYS

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas: shaknys@gmail.com

Pranešime, remdamasis Vilniuje leisto žurnalo „Jaunimo draugas“ 1926–1937 m. publikacijomis ir asmenine lauko tyrimų medžiaga, sieksiu palyginti lauko tyrimų metu surinktą ir publikuotą etnografinę medžiagą bei jos dermę atskleidžiant istorinio Vilniaus krašto (1920–1939) kalendorinių švenčių savybumus, tuo papildydamas analogišką laisvalaikio tyrimą. Tyrimas parodė, kad tradicinių ir modernių švenčių atspindėjimas spaudoje skiriasi. Spauda gali būti svarbus šaltinis apibūdinant Valstybės ir kitas moderniąsias šventes, o tradicinėms kalendorinėms šventėms skirta daug mažiau dėmesio. Žurnalo publikacijose galima rasti daugiau medžiagos apie kitose Europos šalyse švenčiamas Kalėdas ar Velykas, negu apie jų šventimą pačiame Vilniaus krašte. Skiriama kur kas daugiau dėmesio per šventes susiformuojančioms inovacijoms negu tradiciniams, šimtmečius puoselėtiems apeiginiams veiksams. O, pavyzdžiui, lauko tyrimuose fiksuotos Sekminių, Kupolių ar rugių lankymo apeigos žurnalo puslapiuose net nepaminėtos. Lyginant žurnalo ir lauko tyrimų duomenis, peršasi prielaida, kad spaudos publikacijose siekiama skatinti jaunimą atsiriboti nuo archajiškų, iš kartos į kartą perduodamų papročių, formuojant to laiko požiūriu modernius, valstybiniu lygmeniu propaguojamus ritualus. Lygiai taip pat, kaip šiame leidinyje propaguojamas „modernus“ laisvalaikis. Todėl, manau, kad nagrinėjant kalendorines šventes, spaudos publikacijos kai kuriais atvejais gali atlikti tik pagalbinį vaidmenį (ir jokiū būdu ne pagrindinį) suvokiant to meto ritualinius metus. Laisvalaikis spaudoje apibūdinamas objektyviau.

BENDRADARBIŲ BENDRUOMENIŠKUMAS IR PANDEMIJA: METODOLOGINIAI ASPEKTAI

IRMA ŠIDIŠKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas: irmasidiskiene@gmail.com

Antropologinis požiūris į bendruomenę kaip tenkinant bendrus poreikius, palaikant bendrus emocinius ryšius, tapatinantis su grupe konstruojamą socialinėje erdvėje darinį, skatina mus vertinti bendradarbių socialinius santykius kaip atspindinčius bendruomeniškumą. Dar F. Toennieso (*Community and society*, 1887 m.) išdėstyta mintis apie *gesellshaft* ir *gemeinshaft*, kur *gemeinschaft* idėja apytikriai verčiama kaip „bendruomeniškumas“, reiškiantis natūralų žmonių jungimąsi, pagrįstą emocijomis ir instinktu. Tuo tarpu *gesellstaff* tipo prisijungimas yra visuomeninio pobūdžio ir grindžiamas sutartimi ir mainais. Šios dvi skirtys susipynusios, ribos darosi vis neryškesnės. Tiek su darbu susijusi grupė, tiek savanoriškos interesų organizacijos gali pasižymėti daugeliu bendruomenėms būdingų bruožų – draugiški santykiai, mažas dydis, gerai suformuotos susitikimų vietos, daugybė ritualinių progų. Pagrindinis šių junginių skirtumas yra formalių santykių buvimas / nebuvimas. Bendradarbiai visų pirma siejami sutartimis, todėl darbuotojai turi palaikyti darbinis (formalius) santykius. Tačiau ir darbo bendruomenėse tiek vadybos skatinami, tiek savaimė klostosi neformalūs socialiniai darbuotojų santykiai, kurie paremti bendradarbių bendrais interesais, bendru emociniu ryšiu. Pandemija, palietusi visus žmones, grupes, bendruomenes visame pasaulyje, kelia klausimus, kaip sutrikdžius bendruomenių kasdienybės ir šventinį bendravimą buvo palaikomi socialiniai bendradarbių santykiai. Ar pandemija padėjo išryškinti bendradarbių bendruomeniškumą? Šio klausimo sprendimo metodologiniai aspektai bus nagrinėjami konferencijos pranešime.

TYRIMŲ ETIKA, EMOCIJOS IR METODOLOGINĖS REFLEKSIJOS ATLIEKANT ETNO- GRAFINĮ TYRIMĄ PRIVERSTINĖS MIGRACIJOS KONTEKSTE

KRISTINA ŠLIAVAITĖ

Vilniaus universitetas, Azijos ir transkultūrinių studijų institutas

El. paštas: kristina.sliavaite@fsf.vu.lt

Pranešime siekiama refleksiškai aptarti etinius ir emocinius iššūkius, kurie iškyla tyrėjui(ai) atliekant tyrimą tarp migrantų, turėjusių palikti šalį (Ukrainą) dėl karo. Pranešime bus aptariama, kokie pagrindiniai etikos iššūkiai kyla tiriant traumines patirtis, kaip emocijos veikia tyrimo dalyvio (ės) ir tyrėjo (os) santykį, kuriamą ryšį ir interviu pasakojimo struktūrą bei turinį. Refleksiškai aptariami tinkami metodai ir etika atliekant tokio pobūdžio tyrimą. Pranešimas parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos (LMTLT) finansuojamą projektą S-MIP-23-39.

INDUSTRINIO KRAŠTOVAIZDŽIO TRANSFORMACIJA IR JO VIZUALUS NARATYVUMAS

AUŠRA TELEIŠĖ

El. paštas: ausra.teleise@gmail.com

Vizualiai ir funkciškai homogeniški sovietiniai industriniai rajonai išgyveno radikalius ir staigius pokyčius, susijusius su posovietine deindustrializacija po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Šiandien šie industriniai kraštovaizdžiai yra tarsi vizualus pasakojimas, perteikiantis, kaip buvo išgyventas posovietinės deindustrializacijos nulemtas ekonominis ir socialinis nuosmukis. Kaip pažymi antropologai, kraštovaizdis yra nuolatos formuojamas ir perkuriamas, o materialūs praeities elementai įsipina į dabartį ir tampa žmonių išgyventų patirčių pėdsakais (Ingold 1993; Tilley, Cameron-Daum 2017). Pasitelkiama vaikščiojimo etnografija kaip prieiga, leidžianti perskaityti fragmentuotą, impresionistinį ir atsitiktinį vietos pasakojimą, kitaip tariant, kaip būdas pamatyti ir pažinti kraštovaizdžio materialią aplinką, perteikiančią žmonių veiksmus ir praktikas. Pranešime siekiama atskleisti, kaip industrinis kraštovaizdis, kuris sujungia senąją struktūrą, objektus ir inkorporuoja naujus elementus, pasakoja apie posovietinę deindustrializaciją. Pranešime analizuojama sovietinių industrinių rajonų materialioji aplinka ir jos vaizdas, taip pat diskutuojama tyrėjo pozicija ir jo žinojimas, leidžiantis pažinti kraštovaizdį ir jo pokytį. Keliamas klausimas, kokiais bruožais pasižyminčią sovietinės industrinės vietos transformaciją perteikia jos vizualumas ir kokie vizualūs kraštovaizdžio aspektai bei materialios aplinkos detalės atskleidžia šį posovietinės deindustrializacijos nulemtą pokytį. Pranešimas pagrįstas lauko tyrimu, atliktu trijuose sovietiniuose industriniuose Lietuvos miestuose: Alytuje, Marijampolėje ir Plungėje.

KALVIŲ KŪRYBA UŽVENČIO PLENERUOSE KAIP KOLEKTYVINIS EKSPERIMENTAS

VYTAUTAS TUMĖNAS

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas: 2vytautaitis@gmail.com

Tradicinei kalvystei būdinga individuali kūryba. Todėl kalvio V. Mikuckio vadovaujami kolektyvinės kalvių kūrybos sumanymai vertintini kaip savitas, inovatyvus ir eksperimentinis šiuolaikinės tautodailės reiškiny. Ankstesni kalvių bendruomenės kūriniai Užventyje buvo siejami su jubiliejinėmis progomis, sukaktimis ir vietinės kultūros istorijos faktų aktualizavimu, o pandemijos ir karo krizės metai gerokai pakoregavo tematiką. Pandemijos meto draudimai bendrauti kėlė tam tikrų psichologinių įtampų, apribojo ir plenerų dalyvių skaičių. Kūrybinio bendruomeniškumo tyrimai krizės sąlygomis gali padėti atskleisti dinamišką krizės ir tradicijos santykį ir sąveiką, konkrečią padėtį bei platesnį kultūrinį-socialinį kontekstą.

Pranešime pristatomas kelerių pastarųjų metų tyrimas, kuriame kompleksiskai pasitelkti įvairūs etnografiniai metodai: atviri interviu, išplėtotai atskleidžiantys „balsus iš apačios“, stebėjimas dalyvaujant, vizualioji etnografija. Tyrimui pasirinkti ne tik plenerė dalyvavę kūrėjai, bet ir renginio vadybininkai bei lankytojai, žiūrovai.

Aptariamos vyksmo etnografinio interviavimo ir vizualaus fiksavimo aplinkybės bei iššūkiai, susiję su dalyvavimo renginyje etika: renkant medžiagą labai svarbu netrikdyti dalyvių kūrybinio proceso. Kitas svarbesnis tyrimo aspektas susijęs su tiršta įvykių gausa ir jų tempu – tai apsunkina visapusišką visų rūpimo proceso aspektų ir akimirkų fiksavimą.

Stebint dalyvaujant itin opus tampa autoriaus tinkamas, delikatus santykis su tiriama bendruomene, kai sukuriama šiltesnio ir atviresnio bendravimo atmosfera, kuri leidžia gerokai taikliau prakalbinti respondentus ir fiksuoti vyksmą.

Kalvių stovyklos – tai kūrybinga ir rizikinga, įtempta, eksperimentinė (itin trumpas kolektyvinės veiklos laikotarpis, neretai intuityvūs, skubūs technologiniai ir kompoziciniai sprendimai) veikla. O jos neįprastumą ir sudėtingumą (socialine, psichologine, darbo saugos, aplinkos estetinio „valdymo“ prasme) greičiau pastebi tyrėjas iš šalies, kuriam visas procesas atsiveria kaip ekstremali veikla, kurią „atpažinti“ padeda ir vizuali etnografija. Taigi pasirinktoji tyrimo būdų visuma

padeda gerokai taikliau ir plačiau išnagrinėti meninės kalvystės kūrybinių stovyklų dalyvių bendruomeniškumo specifiką.